

JEAN-PAUL BLED

MÁRIA
TERÉZIA

MÁRIA TERÉZIA

MÁRIA TERÉZIA

Jean-Paul Bled

sloart

Copyright © Librairie Arthème Fayard 2001
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2007, 2018
Translation © Marta Činovská 2007, 2018

ISBN 978-80-556-3374-9

Všetky práva vyhradené

www.slovalt.sk

МЉМУ ОТСОВ

OBSAH

ÚVOD	11
1. OČAKÁVANIE (1717 - 1740)	13
Rodina	13
Sídla	15
Výchova	17
Dychtivá princezná	18
2. DEDIČSTVO	27
Monarchia a ríša	28
Umiernený absolutizmus	33
Zemepanský systém	36
Kameralizmus	39
Vrcholný barok	41
Kroky späť	44
3. VEĽKÉ NEBEZPEČENSTVO (1740 - 1745)	49
Odbojný duch	49
Štvanica	56
Výzva Uhorsku	58
Pád Prahy	62
Berlínsky mier	65
4. OBRODENIE (1745 - 1748)	70
Znovudobytie Prahy	70
Koaličná vojna	72
František Štefan, cisár Svätej rímskej ríše	76
Dražďanský mier	79
Dohoda v Aachene	81
5. MEDZI DVOMA VOJNAMI: VNÚTORNÉ REFORMY (1749 - 1756)	85
Poučenie z vojny	85
Haugwitzove reformy	88
Štátna správa	94
Hospodársky rozvoj	98
Vidiek	102
Štát a cirkev	104

6. PRESKUPENIE ALIANCIÍ (1756)	110
Na križovatke	110
Kaunitzova misia	113
Kaunitz novým štátnym kancelárom	117
Versailleská zmluva	121
7. SEDEMROČNÁ VOJNA (1756 - 1763)	126
Pruský útok	126
Druhá Versailleská zmluva	128
Prvé výpravy	130
Tretia Versailleská zmluva	136
Mierové kroky	140
8. K NOVÝM CIELOM (1763 - 1765)	147
Štátna rada	147
Zrušenie <i>Directoria in publicis et cameralibus</i>	149
Ekonomika: kontinuita a nové priority	153
Uhorsko	157
Arcivojvoda Jozef, rímsky kráľ	160
Poľská zápletka	163
9. PRÁCA A KAŽDODENNÝ ŽIVOT	167
Sídla	167
Dvor	170
Jeden deň Márie Terézie	173
Rozptýlenie a predstavenia	175
Rodina	178
Pochmúrne roky	188
10. „DUCHAPLNÉ KOKETOVANIE“	191
Smrť Františka Štefana	191
Roky Jozefovho formovania	193
Prvé konflikty	197
Nové nezhody	201
Jozefove cesty	206
11. NOVÉ VÝZVY	210
Agrárna otázka	210
Cirkvi a tolerancia	216
Škola a vzdelanie	224
Rozdelenie Poľska	227

12. VIEDENĚ ZA ČIAS MÁRIE TERÉZIE	235
Rozvoj mesta	235
Kontinuita zmien	241
Sviatky, kultúra a rozptýlenie	246
13. EURÓPA ZA ČIAS MÁRIE TERÉZIE	251
Vysunuté hliadky monarchie	252
Tereziánsky systém	266
14. POSLEDNÉ BOJE (1778 - 1780)	280
Bavorský plán	280
Vojna	282
Těšínsky mier	288
Odchod	290
 ZÁVER	 295
 Poznámky	 301
Literatúra	313
Menný register	319
 Mapy a rodostrom:	
<i>Štáty Casa d'Austria (1740 - 1780)</i>	30 - 31
<i>Dejiská vojenských operácií na území Čiech, Moravy a Sliezska</i>	55
<i>Rodostrom Habsbursko-lotrinskej dynastie</i>	180 - 181

ÚVOD

Márii Terézii patrí v panteóne monarchistickej Európy čestné miesto. Zároveň je predstaviteľkou storočia, ktoré možno nazvať veľkým storočím žien. Vymenujeme len tie z nich, ktoré vtlačili politike svojej doby vlastnú pečať, a tak po boku Márie Terézie stoja ako partnerky alebo rivalky rovnako cárovná Alžbeta I. aj Katarína Veľká, ako aj Alžbeta Farnese Parmská či markíza de Pompadour. V tejto galérii postáv je portrét Márie Terézie celkom osobitý. Vyznačuje sa charakteristickými črtami vyplývajúcimi z jej povahy, ale aj jedinečného odkazu, ktorý zanechala v dejinách Rakúska, kde nemá predchodkyňu. Mária Terézia vystupuje v dejinách predovšetkým ako energická žena. A v tejto role sa zjavuje aj na scéne dejín. Keď sa dostala na trón, nebola vôbec pripravená vládnuť a hneď musela čeliť kríze, ktorá bola hrozbou, že spôsobí zánik rakúskej monarchie. Okolité panovníci sa proti nej spojili do silnej koalície, ona sa však odmietla pokoriť. Početnej prevahe sa postavila na odpor a napokon sa jej podarilo zachrániť monarchiu od hroziacej skazy. Táto vojna bola zároveň začiatkom zápasu, ktorý bude dominovať jej vláde, zápasu proti Fridrichovi II., ďalšiemu obrovi tejto historickej epochy. Vyjadriť sa o ňom, že nebol iba nevýraznou postavou svojej doby, by bolo prislabé. Rovnakú odhodlanosť prejavila Mária Terézia aj pri spravovaní ríše. Za spolupracovníkov si pozorne vyberala schopných ľudí, ale vyhradzovala si právo vlastného rozhodnutia. V posledných rokoch života sa po bolestnej strate manžela Františka Štefana Lotrinského mohla utiahnúť do ústrania, no ona sa rozhodla vládnuť spolu s najstarším synom Jozefom II. Napriek veku prejavila aj v najťažších skúškach svoju povestnú energiu a schopnosť presadiť vlastné názory.

Mária Terézia bola aj ženou tradície. Uznávala hodnoty katolíckeho baroka, v ktorých bola vychovaná. Neosvojila si myšlienku tolerancie a neprejavila nijaké sympatie osvietenstvu. Ne dôverovala filozofom, ktorí podľa jej presvedčenia podkopávali

základy kresťanskej spoločnosti. Ak sa niekedy pridala k ich názoru, bol to skôr znak pragmatizmu, nie presvedčenia. Sila katolíckej viery napájala aj matriarchálnu koncepciu jej moci. Mária Terézia túžila byť matkou svojho ľudu a takýto obraz sa o nej sčasti zachoval aj v histórii. Platilo to i na jej rodinné „hniezdočko“. S Františkom Štefanom mala šesťnásť detí, z nich šesť zomrelo za jej života. Mária Terézia bola milujúca matka, no zároveň bola na deti veľmi náročná a niekedy tvrdá. Dohliadala na ich výchovu a nespustila z nárokov ani potom, čo dospeli. Sobášne aliancie využila na utkanie diplomatickej siete v záujme Habsburgovcov, ako o tom svedčí napríklad svadba Márie Antoinetty s následníkom francúzskeho trónu.

Z viacerých stránok môžeme Máriu Teréziu považovať aj za modernú ženu, pravdaže, nie v intenciách súčasných feministických názorov. Vyznávať poslušnosť manželovi je dnes už staromódne, Mária Terézia však sama nebola toho príkladom. Moderná bola predovšetkým v tom, že napriek zvyklostiam na panovníckom dvore sa jej podarilo vydať za muža, ktorého milovala a žila s ním v šťastnom manželstve. V tomto sa jednoducho odlišovala od väčšiny vtedajších panovníkov. Moderná bola aj ako vladárka, keď sa počas svojho kraľovania po dvoch vojnách rozhodla reformovať ríšu, pričom prijala opatrenia smerujúce k zlepšeniu života spoločnosti. Potenciál svojej ríše a ľudí viedla cestou modernizácie, kde spájala tradíciu a pokrok, aby sa tak vyhla prudkým zlomom, ktoré by v sociálnej štruktúre mohli nastať.

Mária Terézia udelila svojmu následníkovi aj lekcii politickej múdrosti, ktorú si, žiaľ, nezapamätal. Nezhody s Jozefom II. udávali tempo a zatienovali posledné roky jej vlády. Mária Terézia príliš dobre poznala svojho syna, a preto sa obávala, že svojím chápaním systému ohrozí dedičstvo, ktoré mu zanechala. Obavy sa z väčšej časti potvrdili. Príklad Márie Terézie obsahuje aj hlboké poučenie. Vedená intuitívnou inteligenciou, dokázala spojiť tradíciu s duchom zmeny a zanechala nám model osvieteného konzervativizmu.

OČAKÁVANIE

1717 – 1740

Keď malá Mária Terézia otvorila 13. mája 1717 po prvýkrát oči, nikde nebolo napísané, že raz bude vládnuť nad veľkou rakúskou ríšou. Štyri roky predtým sa však jej otec, cisár Karol VI., postaral o to, aby boli zakotvené nástupnícke dedičské práva aj pre ženskú líniu rodu. Rozhodnutie tvorilo súčasť *pragmatickej sankcie*, ktorú cisár verejne prečítal 19. apríla 1713. Toto múdre opatrenie mu v tom čase nediktovala nijaká naliehavá udalosť. Karol VI. bol na začiatku svojej vlády. Nastúpil po svojom bratovi Jozefovi I. iba pred dvoma rokmi. Navyše bol v plnej sile mladosti, mal dvadsaťosem rokov a jeho manželka cisárovná Alžbeta Kristína dvadsaťdva. Manželmi boli od roku 1708 a stále nemali deti. Museli počkať ešte tri roky, kým Alžbeta Kristína porodila Karolovi 3. apríla 1716 dediča, ktorého na pamiatku starého otca z otcovej strany pomenovali Leopold. Maličký arcivojvoda však koncom toho istého roka zomrel.

Keď sa teda o niekoľko mesiacov neskôr narodila Mária Terézia, stala sa dedičkou habsburskej monarchie. Ani po narodení arcivojvodkyne Márie Anny však cisársky pár nestrácal nádej na mužského následníka trónu. Ako roky ubiehali, vyhliadky sa stále zmenšovali a budúce manželstvo Márie Terézie sa stávalo európskou záležitosťou. Nič však nebolo isté: hoci rozvod bol vylúčený, hrou osudu sa mohlo stať všeličo a cisár by mohol v druhom zväzku splodiť syna. Veď Karol sa rovnako ako jeho brat Jozef narodil až z tretieho manželstva Leopolda I. Ešte vždy bola aj možnosť, že syn Márie Terézie bude následníkom trónu po Karolovi VI., ak by ten žil dostatočne dlho.

Rodina

Leopold v septembri 1703 rozdelil ríšu medzi svojich dvoch synov a Karolovi sa neušli dedičné územia monarchie. Vo chvíli, keď

sa otvorila otázka nástupníctva v Španielsku, ako následníka trónu určil Karola II., ktorý bol posledným mužským potomkom habsburskej vetvy. Ak to porovnáme s rozdelením ríše roku 1521 medzi Karolom V. a jeho bratom Ferdinandom, svedčí to o vzostupe moci rakúskej monarchie. Karol V. sa rozhodol pre Španielsko a svoju ríšu, no Leopold I. určil pre staršieho syna vládu nad stredo európskymi územiaми, ktoré siahali až do talianskeho výbežku, a Španielsko dostal mladší syn.

Karol II. ako následník španielskeho trónu však musel svoje práva potvrdiť voči Filipovi d'Anjou, neskoršiemu Filipovi V., vnukovi Ľudovíta XIV., a tento duel sa skončil po desiatich rokoch vojny jeho porážkou. I keď sa mu dvakrát podarilo zmocniť Madridu, neudržal sa tam. Z Barcelony a Katalánska si síce urobil svoju baštu, ale Španielsko si neudržal. Potvrdilo sa to aj Utrechtským (1713) a Rastattským mierom (1714), hoci Karol sa aj potom považoval za legitímneho vládcu Španielska.

Neuplynuli ani tri roky, ako maršal de Villars a princ Eugen Savojský urobili v znení Rastattského mieru posledné úpravy, a Karol po nečakanom úmrtí brata Jozefa I. musel zaujať jeho miesto a Španielsko opustil. Stal sa vládcom rakúskej monarchie a zanedlho ako Karol VI. aj hlavou Svätej rímskej ríše. Ako vládca isto dúfal, že sa mu podarí znova obnoviť habsburské panstvo od Španielska až do stredu Európy. Námorné mocnosti však nemali záujem, aby hegemoniu Bourbonovcov nahradila zvrchovanosť Habsburgovcov, a odmietli ich podporiť, a tak vládár musel uznať, že táto jeho ambícia nie je v súlade s novým rozložením síl v Európe.

Tento neúspech spôsobil v Karolovej duši ranu, ktorá sa nikdy nezhojila. Svedčila o tom jeho vážna povaha, rastúca nedôverčivosť, ba až pesimizmus. Španielske obdobie zosilnilo jeho vášnivé primknutie sa ku katolicizmu a poznačilo duchovnú oddanosť, na ktorú ho *pietas austriaca* už pripravila. Zatrpknutie však umocnilo jeho nerozhodnosť, čo zaiste ako črtu povahy Mária Terézia nezdedila. Ona si limity svojho otca dobre uvedomovala, hoci nekonečná dcérska úcta i povinnosti voči dynastii jej nedovoľovali, aby to dala najavo.

Silu charakteru, ktorý Mária Terézia preukázala, keď musela čeliť skúškam, zdedila skôr po matke. Ako všetky panovnícke svadby v tom období aj zväzok Karola a Alžbety Kristíny Brunšvickej-Wolfenbüttelskej (Braunschweig-Wolfenbüttel) bol politicky motivovaný. Mal upevniť vplyv ríše na severe Nemecka. Pre mladú princeznú to však znamenalo konvertovať z protestantizmu na katolícku vieru. Rozhodla sa tak až po dlhšom vzpieraní sa svoj-

mu otcovi: „Dúfam,“ píše v liste svojej matke, „že dobrotivý Boh odvráti odo mňa nešťastie, čo padá na moju hlavu; prosím ho o to bez prestania; nikdy s tým nemôžem súhlasiť; radšej umriem.“¹ Pravdaže, napokon sa podvolila. No aj po prestúpení na katolícku vieru prejavovala príslušníkom svojej bývalej viery zhovievavosť, aká na viedenskom dvore nebola zvykom. Ba čo viac, nechala sa ovplyvniť jansenistami.

Aj krátke španielske obdobie umožnilo mladej žene prejavit silu osobnosti. Za ťažkých okolností neohrozene stála po boku svojho manžela. A keď Karol musel opustiť Španielsko a vrátiť sa do Viedne, ona tam na jeho žiadosť ešte dva roky zostala a v jeho mene ako hlavný veliteľ pokračovala v boji. Je pravda, že keď sa potom vrátila do Viedne, vedľa Karola už nezohrávala nijakú politickú úlohu. Jej dcéra Mária Terézia, ktorá svojho manžela prežila o desať rokov, mu síce vždy prejavovala najhlbšiu úctu, ale nikdy ho nežiadala o radu.

Mária Terézia vďačí svojej matke nielen za morálne kvality. Portréty oboch žien v rozpuku mladosti prezrádzajú očividnú podobnosť. U Márie Terézie nenájdeme hrubú spodnú peru, výraznú črtu Habsburgovcov, akú mal i jej otec. Svojej matke vďačí dcéra aj za jasnú pleť, modré oči a svetlé vlasy. O jednu generáciu skôr všetci svorne obdivovali oslnivú krásu Alžbety Kristíny. Zapôsobila na Karola už pri ich prvom stretnutí. Do svojho denníka si poznamenal: „Kráľovná je prekrásna, som veľmi spokojný.“² Stručné a výstižné. Svedectvo lady Montaguovej opisuje detailnejšie, aký dojem na ňu mladá kráľovná urobila: „Panovníčka ma uchvátila; jej črty nie sú síce dokonalé, oči má malé, no pohľad živý a bystrý; má nádhernú pleť, najkrajšiu, akú som kedy videla; nos a čelo pekne tvarované a očarujúce ústa. Jej úsmev uchváti krásou a pôvabom, husté vlasy nádherou a postava! Tú by dokázal opísať len básnik! Všetko, čo sa popisalo o Junóne a Venuši, je nič v porovnaní s ňou.“³ Pravda, ako plynul čas, postava Alžbety Kristíny, ktorá vzbudila taký obdiv u lady Montaguovej, sa menila. Zaoblila sa a pohybovala sa len s námahou, podobnú zmenu zažila neskôr aj Mária Terézia.

Sídla

Tak ako jej rodičia aj Mária Terézia bývala striedavo v dvoch sídlach: Hofburgu a Nouvelle Favorita. Počas týchto rokov bola svedkom postupných úprav, ktoré menili tvár Hofburgu. Panovnícka rezidencia sa od čias Babenbergovcov (prvá rakúska dynastia) v 16. a 17. storočí zväčšila o nové budovy, no nevytvorila jedno-

liaty celok. Karol VI. mal najskôr v úmysle spojiť jednotlivé časti priestranného komplexu, ale núkal sa aj iný, ambicióznejší projekt; skrášliť hlavnú budovu tak, aby bola dôstojná pre prvé knieža kresťanstva. Povolali na to najlepších architektov: Johann Lukas von Hildebrandt sa podpísal pod Ríšsku kanceláriu (*Reichskanzlei*), postavenú oproti Leopoldovskému krídlu, ktorá dosvedčuje, aké miesto zaujímala Svätá rímska ríša v rakúskom systéme. Táto budova uzatvára Vnútorný dvor, ktorý tak dostal svoj súčasný vzhľad. Dvorská knižnica (*Hofbibliothek*), dielo otca a syna Fischerovcov z Erlachu, je oslavou princa mecenáša. Spätosť s osobou cisára zdôrazňuje hrdo sa týčiaca socha Karola VI. v podobe Herkula s múzami uprostred Slávnostnej sály. Architektonický zámer dopĺňa Zimná jazdecká škola (*Winterreitschule*), kde sa konali pompézne oslavy. Napriek všetkým úpravám a rozličnosti štýlov zostal Hofburg súrodým celkom. Zrodila sa stavba dôstojne slúžiacca svojmu poslaniu.

Počas letného obdobia sa kráľovská rodina sťahovala do Nouvelle Favorita. Táto rezidencia stála mimo múrov mesta, ale spojenie s ňou kočom z Hofburgu bolo rýchle. Nešlo ešte o vidiek, no vzduch bol čerstvý. Sídlo však bolo treba zrekonštruovať. Obranca Viedne pri obliehaní Turkami roku 1683, gróf Starhemberg, dal pôvodnú stavbu Favorites radšej spáliť, aby nepadla do rúk nepriateľa. Len čo hrozba pominula, Leopold I. sa rozhodol, že rezidenciu obnoví, a poveril tým talianskeho architekta Ludovica Burnaciniho, ktorý bol v tom čase vo Viedni v móde.

Pod tieto rozličné stavby sa podpísala snaha o rozšírenie a prestavbu Viedne po obrate roku 1683. Turecké nebezpečenstvo pominulo, nastali nové časy. Vnútri a mimo hradiieb významné šľachtické rodiny ozdobili mesto nádhernými palácmi, predmestia sa rýchlym tempom urbanizovali. Stavby, o ktorých rozhodol Karol VI., však spĺňali aj inú funkciu: boli oslavou baroka, prispeli ku skrášleniu Viedne, sídla cisára i hlavného mesta ríše, a zvýrazňovali slávu svojho vládcu.

V oboch rezidenciách sa dvorský život podriaďoval pravidlám španielskej etikety, ktorú zaviedol Karol VI. a lipol na nej aj preto, lebo preňho predstavovala puto so strateným kráľovstvom. Vyžadoval si, aby sa striktnie dodržiavala, no bolo to tak len pri oficiálnych podujatiach, kde sa cisár a jeho rodina museli objaviť v lesku a nádhere ich majestátu. V súkromí to bolo celkom inak. Tu neplatili predpisy; spoločný život panovníckej rodiny sa odohrával v podobnej atmosfére ako život v rodinách mešťanov tej doby. Tento príklad bol dobrou školou. Mária Terézia

bola odmalička zvyknutá rozlišovať to, a tak bezproblémovo a s ľahkosťou dokázala prekračovať hranice medzi prepychom a prostotou.

Výchova

Ako bolo zvykom, Máriu Teréziu zverili vychovávateľkám z radov rakúskej šľachty. Grófkou von Stubenbergovú roku 1728 vystriedala grófka Mária Karolína Fuchsová, rodená von Mollartová, ktorá mladú arcivojvodkyňu sprevádzala v rokoch dospievania. Vekom i postavením Márie Terézie sa ich vzťahy zmenili. Ale aj keď sa Mária Terézia stala panovníčkou, stále bola s grófkou v úzkom kontakte a prejavovala jej svoju náklonnosť. Nielenže z nej spravila svoju hlavnú dvornú dámu, ale urobila pre ňu omnoho viac. Po smrti sa grófkou dostalo výnimočnej pocty, keď ju na panovníčkinu želanie pochovali v kapucínskom kostole do rodinnej krypty, ktorá už viac ako jedno storočie slúžila len pre členov panovníckej rodiny.

Čoskoro sa na scéne zjavili aj vychovatelia poverení výučbou Márie Terézie. Keďže prepojenie dynastie s katolíckou vierou bolo veľmi silné, v prvom rade to boli muži cirkvi, teda jezuiti, lebo Spoločnosť Ježišova bola vtedy na vrchole moci. Prvoradé bolo vychovať z mladej arcivojvodkyne dobrú kresťanku, a tak bola náboženská výchova na prvom mieste. Vykonávaním tejto dôležitej úlohy poverili jezuitu otca Franza Xavera Vogla. Ďalší jezuita, otec Gottfried Spannagl, vyučoval Máriu Teréziu latinčinu a históriu, dve disciplíny vyhradené na výučbu princov – latinčina bola navyše aj „úradným“ jazykom Uhorského kráľovstva. Naopak, do matematiky mal princeznú zasvätiť laik Talian Jakob Marinoni, pôvodcom z Udine.

Ako bolo u Habsburgovcov zvykom, osobitná pozornosť sa venovala vyučovaniu cudzích jazykov: Mária Terézia vďaka tomu dobre ovládala francúzštinu, taliančinu i španielčinu. V tom čase bola francúzština medzinárodným dvorským jazykom a Mária Terézia ju používala často, i keď sa jej do nej sem-tam priplietla šťavnatá neobratnosť. Ako dedičstvo z predchádzajúceho storočia si silnú pozíciu na viedenskom dvore udržala taliančina. Španielčina zase súvisela s presvedčením Karola VI. o jeho právach na španielsku korunu. Naopak, napriek prevahe, akú si Anglicko od roku 1715 vydobylo v Európe, angličtina ešte nefigurovala medzi jazykmi, ktoré sa učili princovia a princezné panovníckych rodov. Okrem nemčiny a taliančiny neovládala Mária Terézia nijaký z jazykov, ktorými hovoril ľud v strednej Európe patriacej pod zvr-

chovanosť rakúskej monarchie. Nehovorila teda ani po česky, ani po maďarsky. Veď načo by jej to aj bolo? Čas národov ešte nenašliel. Len malá časť elity v Českom kráľovstve hovorila po česky a v Uhorsku bola úradným jazykom latinčina.

Učebný plán Márie Terézie okrem týchto zvyčajných predmetov venoval značný priestor výučbe tanca a hudbe, hlavne spevu, v ktorom vynikala. Oba predmety ju učili Taliani, čo len potvrdzovalo silný vplyv talianskej kultúry vo Viedni prvej tretiny 18. storočia. Talianski hudobníci stále dominovali na scéne a na viedenskom dvore sa recitovala iba talianska poézia. Zoznam učiteľov Márie Terézie sa začínal Claudiom Pasquinim, profesorom taliančiny. Pokračoval Benátčanom Apostolom Zenom, potom Pietrom Metastasiom, ktorý prišiel z Ríma do Viedne roku 1730 a žil tam päťdesiat rokov až do svojej smrti, no nikdy sa nenaučil hovoriť po nemecky. Metastasio sa čoskoro ocitol v okruhu obľúbencov Márie Terézie. Pri príležitosti matkiných narodenín Mária Terézia spolu so sestrou požiadali básnika, aby na jej počesť zložil krátku hru, *Le Grazie vindicate*, v ktorej sa obe predviedli na veľkú radosť rodičov. Vystúpenie si vyslúžilo aj autorovu chválu a komplimenty. Veď on si ani nevedel predstaviť, že by tak ovládal cudzí jazyk!

Zásluhou viacerých učiteľov si Mária Terézia obľúbila taliančinu, no francúzsku a nemeckú literatúru poznala pomerne málo. Okolo princa Eugena Savojského sa v kruhu vysokej viedenskej spoločnosti vytvorila skupinka francúzskej kultúry. Na dvore však bolo viacero tendencií. Povinnosti síce Karolovi VI. prikazovali udržiavať zdvorilostné vzťahy s Francúzskom, ale nezabúdali, že kvôli nemu stratil trón v Španielsku.

Mária Terézia hovorila a písala po nemecky zrejme dokonale a svoje vyjadrenia obohacovala zaiste aj kvetnatými francúzskymi a talianskymi slovami, ako aj početnými výrazmi viedenského dialektu. Nemčina v tom čase nepodliehala ešte pravidlám diktovaným Gottschedom, nemeckým Vaugelasom (francúzsky dobový gramatik, *pozn. prekl.*). Jej pravopis bol na míle vzdialený od kánonov, ktoré sa zaužívali koncom storočia.

Dychtivá princezná

Zodpovední za výchovu Márie Terézie nepovažovali za potrebné zasvätiť ju do práva a ekonómie, dvoch disciplín, ktoré nie sú zvlášť vhodné pre ženu, no ich základy by sa jej mohli zísť, ak ju osud poverí úlohou vládnuť. Hoci sa o jej budúcnosti ešte nerozhodlo, viacero hlavných miest akoby ani nepochybovalo o tom, že nahradí svojho otca. Svadba s touto princeznou bola predmetom kalkulo-

vania medzi európskymi panovníckymi dvormi. Ukázalo sa to, keď sa roku 1724 medzi uchádzačov zaradilo aj Španielsko.

Španielsky zámer vyšiel od ambiciózne Alžbety Farnese Parmskej, druhej manželky Filipa V. Keďže jej synovia mali nástupnícke práva až v druhej línii po deťoch z prvého manželstva Filipa V., hľadala pre nich šancu inde. Možnosť sa jej črtala v Taliansku, kde sa po Utrechtskom mieri situácia stabilizovala len naoko. Ak by sa naskytla vhodná príležitosť, bola pripravená uchádzať sa o Neapol alebo Parmu. Pre svojho najstaršieho syna Dona Carlosa však túžila dosiahnuť omnoho viac: ak by získal ruku Márie Terézie, mohol by sa po smrti Karola VI. stať skutočným vládcom krajín Casa d'Austria, čiže habsburskej monarchie. Ba mohol by sa uchádzať aj o cisársku korunu, pretože ženy nemohli byť na čele Svätej rímskej ríše.

Zbližovanie Viedne a Madridu, potvrdené dohodou uzavretou v máji 1725, naznačovalo istú možnosť, i keď sa Karol VI. vyhýbal španielskemu tlaku a nechcel o tejto téme hovoriť. Je pravda, že toto spojenie by skrížilo mnohé záujmy, predovšetkým Anglicka. Istotne by tam vznikla obava, že vytvorenie takého rozsiahleho územného celku by malo vplyv na ovládnutie kontinentu. Vláda v Londýne sa celkom logicky usilovala nebezpečenstvu zabrániť. Úspešne. Podarilo sa im narušiť vzťahy medzi Viedňou a Madridom a dosiahnuť, že Rakúsko sa stalo súčasťou anglického diplomatického systému. Viedenskou dohodou sa 16. marca 1731 spečatilo, že španielskym plánom je koniec. Karol VI. sa zaviazal, že nevydá Máriu Teréziu za princa veľkého panovníckeho rodu, a už vôbec nie za Bourbona.

Anglicko si nárokovalo právo na dohľad nad rakúskou politikou. Hrdosť Karola VI. tým bola síce zranená, no určite nesmútil, že vyhliadky na španielsku svadbu boli pochované. V skutočnosti mal iné zámery. Už čoskoro si pre najstaršiu dcéru vyhliadol lotrinského ženícha. Lotrinskej vetve síce patrilo v hierarchii európskych dynastií len skromné miesto, ale zväzky, ktoré ju spájali s Habsburgovcami, hovorili v prospech tohto spojenia. Vojvodstvo, nachádzajúce sa medzi francúzskym kráľovstvom a cisárskou ríšou, hľadalo vo Viedni ochranu pred rozpínavými plánmi Versailles, kde chceli po pripojení Alsaska spraviť to isté aj s Lotrinskom. Vojaci Ľudovíta XIV. síce po dvadsiatich rokoch okupácie územia roku 1697 po mieri v Rijswijku z Lotrinska odtiahli, ale mohlo sa to kedykoľvek zopakovať.

Roky poznačené bojom proti Francúzsku Ľudovíta XIV. vzťahy medzi oboma územiami upevnili. Keď sa vojvoda Karol Lotrinský dal do služieb Habsburgovcov, významne prispel k víťazstvu na

Kahlenbergu, ktoré spečatil mier vo Viedni v októbri 1683. Z diplomatických dôvodov síce zásluhu na ňom pripísali poľskému kráľovi Jánovi III. Sobieskemu, no skutočným víťazom slávnej bitky bol vojvoda. Neskôr sa zaslúžil o získanie územia v Uhorsku a mal možnosť dokázať, že je jedným z najlepších veliteľov konca storočia. Spoločné záujmy, prirodzene, podporila aj Karolova svadba so sestrou Leopolda I. Eleonórou Máriou Jozefou, ktorá spojenectvo oboch rodín upevnila. Ich syn Leopold – výber mena nebol zaiste náhodný – strávil detstvo aj prvé roky svojej vlády na dvore vo Viedni, kým mu mier neumožnil prevziať svoje vojvodstvo, a hoci sa oženil s neterou Ľudovíta XIV. Alžbetou Karolínou Orleánskou, Rakúsku zachoval svoju priazeň.

Vojvoda Leopold si zaumienil, že svojho najstaršieho syna Leopolda Klementa oženi s Máriou Teréziou. Toto spojenie anglickej diplomacie vyhovovalo, hoci šlo o jeden z najvýznamnejších európskych dvorov. Vo Versailles, naopak, tým neboli nadšení, videli v tom prekážku pripojenia vojvodstva k Francúzsku. A práve to mal aj vojvoda Leopold v úmysle – upevniť pozíciu svojho územia. Preto sa usiloval, aby Karol VI. prijal Leopolda Klementa do rodiny, a dlhý pobyt princa vo Viedni mal plánovaný zámer podporiť. Korunovácia Karola VI. za českého kráľa v Prahe v auguste 1724 poskytla príležitosť tento plán završiť. Cisár vyhovel naliehavej žiadosti lotrinského bratancia a napísal mu: „Musím priznať, že zovšadiaľ počúvam na mladého princa samé chvály; preto ho veľmi túžim uvidieť (...) Budem ho očakávať v Prahe (...) Budem mu otcom a on bude mojím synom.“⁴

Počas príprav na cestu však Leopold Klement ochorel na kiahne a náhlemu ochoreniu podľahol. No vojvoda Leopold nemal v úmysle vzdať sa plánov, ktoré, ako sám hovoril, boli „významnou udalosťou“ jeho vlády, a preniesol nádeje na mladšieho syna Františka Štefana. Ten sa v sprievode asi stočlennej družiny vydal na cestu do Prahy. Dá sa predpokladať, že urobil dobrý dojem, lebo sa zrodila dohoda, síce s podmienkou, že sa o svadbe predbežne nebude hovoriť ani sa neurčí dátum. Všetko malo zostať v tajnosti a viedenskému dvoru to, pravdaže, vyhovovalo, lebo mal voľné ruky.

František Štefan sa po prvýkrát stretol s Máriou Teréziou počas korunovácie. Mal práve štrnásť rokov a jeho sesternica iba sedem. Bude mať však mnoho príležitostí stretávať sa so svojou „snúbenicou“. Bolo rozhodnuté, že vzdelanie ukončí vo Viedni. Hoci sa nedohodlo nič definitívne, čo by obmedzovalo rozhodnutia Karola VI., mladíka považovali za člena rodiny. Býval v Hofburgu, kde mal dom, ktorý viedol gróf Cobenzl.

Mladý princ mal bezpochyby kvality, ktoré mu získali sympatie okolia. Prijemný zovňajšok, pravidelné črty tváre, tmavomodré oči, milý úsmev. Bol vynikajúcim tanečníkom, čo dobová aristo-kracia veľmi oceňovala, a hlavne rád poľoval, čím si získal srdce Karola VI., ktorý lov vášnivo miloval.

V štúdiu však nevynikal. Učítelia síce zdôrazňovali jeho schopnosti, ako sa patrilo, no ich vyjadrenia treba brať s rezervou. František Štefan bol popravde priemerný v latinčine, nemčinu ovládal len slabo – čo síce v skutočnosti nebol preňho na dvore nedostatok –, a čo sa týka jeho materinského jazyka, francúzštiny, márne zápasil s pravopisom.

Po otcovej smrti 17. marca 1729 sa František Štefan musel vrátiť do Lotrinska a ujal sa vlády ako František III. Od Viedne ho to však natrvalo neodlúčilo. V apríli 1731 ustanovil svoju matku za regentku a rozhodol sa z vojvodstva odísť. Medzinárodná situácia sa zhoršovala a rástli obavy, že v Európe v krátkom čase vypukne ďalšia vojna. Považoval teda za múdrejšie vyhnúť sa okupácii svojho územia, a tým byť vydaný napospas Francúzom. Znova sa vydal do rakúskeho hlavného mesta, nie však priamo, ale využil príležitosť a urobil si niekoľko odbočení. V tom čase bolo zvykom, že mladí aristokrati završovali svoje vzdelanie práve cestou po Európe. František Štefan prešiel Spojenými nizozemskými provinciami do Anglicka a na spiatočnej ceste navštívil Nemecko so zastávkou v Berlíne, kde sa zúčastnil na svadbe pruského dedičného princa Fridricha. Návrat Františka Štefana do Viedne len potvrdil fakt, že Karol VI. s ním stále ráta ako s budúcim zaťom. Vyjadril mu to pri radostnom zvitání slovami: „Táto cesta približuje to, čo si My aj Vy, pane, najviac želáme.“⁵ Vari by František Štefan opustil svoje vojvodstvo, keby nepripisoval väčšiu dôležitosť svadbe s Máriou Teréziou?

Pre Františka Štefana nastal čas ujať sa svojho miesta v rakúskom politickom systéme. Po návrate do Viedne ho vymenovali za miestodržiteľa (*Statthalter*) Uhorska, čo bola vzhľadom na postavenie tejto krajiny v srdci monarchie dôležitá funkcia. Či tento post sám chcel, nevedno. Možno si sama Mária Terézia priala, aby František Štefan zostal v jej blízkosti, a vymenovaniu na toto miesto pomohla. Ako plynul čas, Mária Terézia pochopila otcov plán, a keby na ňom nástojil, nielen z poslušnosti by sa mu podrobila. Jej pohľad na mladíka, ktorý bol už roky členom rodinného kruhu, sa pomaličky menil. Zračila sa v ňom láska, čo neuniklo pozornosti vyslancov vo Viedni. Nebola ešte vo veku, keď sa dári city ukrývať, čo napokon nikdy nebola jej silná stránka, a tak ich otvorene dávala najavo. „Sníva o ňom,“ referoval anglický vysla-

nec sir Thomas Robinson Jeho kráľovskému Veličenstvu v Anglicku, „každú noc; a vo dne sa so svojimi dvornými dámami rozpráva len o ňom. Je málo pravdepodobné, že by mohla zabudnúť na muža, pre ktorého sa považuje zrodená. A nikdy neodpustí tým, čo by mohli spôsobiť, že ho stratí.“⁶

Manželstvo však ešte nebolo spečatené dohodou. Otázne je, či by – ak by to nezodpovedalo rakúskym záujmom – city Márie Terézie zavážili. V tom čase síce ešte pojem „reálna politika“ (*Realpolitik*) neexistoval, no jeho princípom sa v skutočnosti riadili vzťahy medzi jednotlivými štátmi. Prekážkou plánovanej svadby by mohol byť napríklad nesúhlas Francúzska. Kríza, ktorá vznikla otázkou nástupníctva na poľskom tróne, vytvárala podmienky na kompromis v ponímaní princípu rovnováhy, takej obľúbenej v diplomacii 18. storočia. Priebeh vojny rýchlo zmaril šance kráľa Stanislava, švagra Ľudovíta XV., na poľský trón a Lotrinské vojvodstvo sa ponúkalo ako možná náhrada. Bolo by to, samozrejme, len prechodné riešenie, lebo po Stanislavovej smrti by sa Lotrinsko pripojilo k Francúzsku, čím by sa zavŕšilo dlhoročné úsilie kráľovskej politiky. Pravda, toto usporiadanie by muselo rátať aj s kompenzáciou pre Františka Štefana. Ak je to však nutné, diplomati vždy nájdu riešenie. Náhoda chcela, že rodu Mediciovcov hrozilo vymretie. Stačilo vyčkat a prideliť Toskánske veľkovojvodstvo Františkovi Štefanovi. A ak sa svadba s Máriou Teréziou uskutoční, Rakúsko posilní svoje pozície v Taliansku.

S pekne vykonštruovaným plánom však musel súhlasiť ten, koho sa vec najväčšmi týkala – vojvoda. Z Lotrinska sa síce vzdialil, ale predstava, že by sa ho vzdal, sa mu priečila. Navyše, matka ho pobádala, aby odmietol obchod, ktorý sa mu pokúšali vnútiť – a hoci Karol VI. chápal odmietavý postoj svojho chránenca, považoval toto vyrovnanie za prijateľné. Rakúski splnomocnenci sa teda všetkými možnými spôsobmi pokúšali lotrinského vojvodu presvedčiť. O svadbe s Máriou Teréziou sa však ani teraz oficiálne nerozhodlo a nič nebránilo tomu, aby o jej ruku požiadal iný nápadník. Na dvore poniektorí, napríklad princ Eugen Savojský, tlačili na voľbu bavorského manželstva. Týmto spojením by sa otvorila možnosť začleniť Bavorsko do rakúskeho územného celku a zároveň upevniť postavenie Rakúska v Nemecku. Umožnilo by to konečne uskutočniť zámer, s ktorým sa Habsburgovci už dlho zapodievali, no nikdy nenadobudol reálne šance.

Tieto šumy však slúžili najmä na to, aby vykonali na Františka Štefana tlak, pretože samotný plán bol dosť nebezpečný. Ak by Mária Terézia nastúpila na trón po svojom otcovi, predstavovalo by to, naopak, pre Rakúsko veľké riziko. S lotrinským veľkovoj-